

Bíró-Balogh Tamás

Baka István könyvtárának dedikált köteteiről

Az időben hozzánk közelebb élt alkotót könnyebb kutatni, az utána maradt dokumentumok viszonylag nagy száma miatt. (De tény, hogy éppen ez bizonyos értelmezők számára hátrányos is lehet, mert a dokumentumok időnként ellentmondanak a teóriáknak.) Kosztolányi Dezső vagy Radnóti Miklós után – bár mindkettejük hagyatékának jelentős része megsemmisült – még mindig több nyom maradt, mint Balassi után. Balassi magánkönyvtárát ma már nemigen lehetne katalogizálni, de a huszadik századból vannak egészben megmaradt írói könyvtárak, mint Illyés Gyuláé vagy Devecseri Gáboré, melyekről szakszerű katalógus készült, föltüntetve a könyvekbe írt dedikációkat is, Németh László könyvtárából pedig kigyűjtötték a neki szóló dedikációkat, s azokat adták ki könyv alakban. Az időben hozzánk közelebb eső kutatási tárggyal helyzeti előnyünk van, könnyebb megtenni a lépéseket; jelen esetben például csak meg kellett kérnem Baka Tündét, hogy bocsássa rendelkezésemre férje egykori könyvtárának címléírásos katalógusát, illetve a könyvtár dedikált kötetekben szereplő ajánlások másolatát.¹

A könyvtár teljes ismertetésére itt nem vállalkozhatom. Most csupán a Baka Istvánnak szóló dedikációk rövid elemzésére törekedek, és általuk Baka István irodalmi kapcsolathálózatának fölvázolására.

Egy írói könyvtár jellegzetes darabjai a dedikált kötetek. Ezeknek mára gyűjtői értékük (így kereskedelmi áruk) is meglehetősen nagy. Egy-egy dedikáció önmagában is érdekes és tanulságos lehet, valójában azonban egy ún. dedikációsorozat lényegesen több információt hordoz, mint az őt alkotó ajánlások összessége. *„Az ilyen sorozatok elemzése – írja Lengyel András – az irodalmi élet történeti-szociológiai vizsgálatához szolgáltatnak fölbecsülhetetlen anyagot. A dedikációsorozatok ugyanis megragadhatóvá és értelmezhetővé teszik egy-egy író úgynevezett kapcsolathálójának (network) körét és struktúráját. Az egy adott írótól származó dedikációsorozat elsősorban az író preferenciájáról, az egy adott írónak szóló dedikációk pedig a »címezett« íróársadalmi beágyazottságáról és elfogadottságáról nyújtanak fölvilágosítást. [...] Egy-egy ilyen elemzésből így kiderül, hogy egy adott író kikkel, az írók mely körével állott olyan érdemi kapcsolatban, hogy közöttük sor kerülhetett a dedikálás irodalmi rítusára; s kiderül az is, hogy e közösség [...] milyen »rejtett hálózatot« mutat.»² Mert „a dedikáció: gesztus, az ajánló valamiképpen a maga pozitív viszonyát fejezi ki a címzett iránt. Ez a viszony lehet a barátság, a szeretet eredménye is, de lehet más, pl. szakmai tisztelet, politikai igazodás stb. jele is.*

Írásunkkal a 70 éve született Baka Istvánra emlékezünk (A Szerk.)

1 Baka Tünde szíves segítségét ezúton is köszönöm.

2 Lengyel András: *Gáspár Zoltán irodalmi kapcsolathálózata. Könyvtára dedikált kötetekinek történeti-szociológiai elemzése.* In: *Irodalom- és művészettörténeti tanulmányok* 1. Szerk.: L. A. Szeged, 1997. 23–48.

*A lényeg, hogy manifeszt módon kifejezi az összetartozást, következésképpen az ajánlóssorozat egy manifeszt kapcsolathálózatot tükröz.*³

Baka István könyvtárában 357 dedikált kötetet találtam (ez a szám még egy-kettővel bővíülhet). A kapcsolatháló elemzése szempontjából tökéletesen mindegy, hogy a tétel különlenyomat vagy vaskos regény, minikönyv vagy többkötetes lexikon. A 357 ajánlást 198 személy írta. Az összes dedikáló közül 180 magyar alkotó, 18 pedig külföldi: 10 bolgár, 5 orosz (köztük, két kötettel, Viktor Szoszora), 2 grúz és egy román szerző. Az első ajánlás 1974-ben keletkezett, az utolsó 1995-ben, éppen két héttel Baka halála előtt.

Ha a dedikálókat aszerint csoportosítjuk, ki hány ajánlással van jelen az adatbázisban, akkor megrajzolható Baka István irodalmi kapcsolatrendszere. Egyszerűen szólva: minél több dedikációt írt valaki neki, annál erősebb kötéssel kapcsolódott hozzá. Ha eszerint tagoljuk a rendszert – koncentrikus körökkel lehetne legjobban érzékeltetni, melyek középpontjában Baka István van –, akkor tőle legtávolabba a legkevesebb dedikációt adók, míg legközelebb a több munkájukat ajánló szerzők állnak.

Itt rögtön érdemes egy példával megvilágítani egy ellenkező esetet. Mert a dedikációk rajzolta kép, ha csakis és kizárólag ezeket vesszük alapul, csalóka. Ahogy Lengyel András írja: *„A dolog természete szerint azonban az ilyen kapcsolathálózat nem adja vissza a network középpontjában elhelyezkedő egyén valamennyi releváns kapcsolatát. A nem-irodalmi – baráti, rokon stb. – kapcsolatok kimaradnak belőle. Sőt, aki nem írt könyvet, vagy nem az adott időszakban adta ki művét, értelemszerűen szintén nem dedikálhat – tehát kimarad a »megfogható« kapcsolathálóból, bármily fontos szerepe legyen is az egyén életében. Azaz: az ajánlóssorozat csak az egyén irodalmi kapcsolatait tükrözi, azokat is csupán »minősített« esetekben.*” Ilia Mihály példája a legjobb igazolás erre: ő soha nem gyűjtötte saját írásait kötetbe, így nem is dedikálhatta azt Bakának, így nulla dedikációval neki ebben a kapcsolathálóban nem lenne helye. Ugyanakkor tudni lehet, hogy nagyon is erős kötés volt Baka és közte. Ez egyrészt köztudott, másrészt számos dokumentum is utal erre; most csupán a másik hasonló sorozatból, a Baka által írott dedikációkból idéznék kettőt. A *Magdolna-záporba* írott első ajánlás így szól: *„Ilia Mihálynak, / ama négy ember / egyikének, / akik nélkül / e kötet versei – és szerző- / jük személyisége – nem / lenne olyan, amilyen”,* majd’ húsz évvel később pedig ekképp ajánlotta a *Sztyepan Pehotnij testamentumát*: *„Ilia Mihálynak / a régi és megkülönböztetett / baráti szeretettel, / negyed- / százados figyelmét megköszönve”.*

Ezt szem előtt tartva, könyvtárának dedikált kötetei, azaz a „minősített esetek” alapján Baka István irodalmi kapcsolatrendszere így fest:

A legtöbben, 117 dedikáló mindössze egy kötetel van jelen, ezek az ún. gyenge kötések, amikor például az ajánlást egy alkalmi találkozás szülte, vagy „csak” egy távoli tisztelő küldte. Két kötetel 42-en (köztük pl. Csordás Gábor, Faludy György, Esterházy Péter, Ferenc Győző), három kötetel 16-an (pl. Bella István, Buda Ferenc, Grezsa Ferenc, Kovács András Ferenc, Parti Nagy Lajos), négy kötetel 8-an (pl. Annus József, Balla Zsófia, Darvasi László, Mészöly Miklós, Szóke Katalin) vannak jelen. Számszerűleg is erős kötésnek minősülnek azok a kapcsolatok, akik öt vagy ennél több kötetet adtak Bakának. Összesen 15 ilyen szerző van. Öt kötetet 4-en adtak (Ágh István, Fodor András, Kiril Kadijszky és Tarján Tamás), hatot szintén 4-en (Kántor Péter, Pintér Lajos, Temesi Ferenc és Utassy József), hetet mindössze csak 2-en (Kerék Imre és Markó Béla). A legbelső kör pedig így alakul: nyolc dedikált kötetet 3-an adtak (Nagy Gáspár, Szepesi Attila és Zalán Tibor), tízszer dedikált Tóttós Gábor és tizennégyezer Géczy János.

A kapcsolatrendszert szociológiai módszerekkel többféleképpen lehet bontani és vizsgálni. Az életkor, a lakóhely, a nemek aránya, az irodalmi tevékenység jellege, az iskolai

3 Lengyel András: *A dedikáció-kutatás lehetőségei*. Irodalomismeret, 2001/1–2. 67–71.

végzettség, a beszélt nyelvek, a felekezethez való tartozás, vagy éppen a politikai beállítódás szerinti szelektivitás ugyanis jól megfogható, és ugyanakkor sok mindent elárul a kapcsolathálózat szerveződéséről.

Életkor szerint természetszerűleg Baka saját generációja képviselteti magát leginkább. Bő egy évtizedben született kapcsolathálójának minden legtöbbet dedikáló tagja: 1941: Utassy József; 1942: Szepesi Attila, Kerék Imre; 1949: Kántor Péter, Nagy Gáspár, Temesi Ferenc; 1951: Markó Béla; 1953: Pintér Lajos, 1954: Géczy János, Töttös Gábor, Zalán Tibor. (Ebben a sorban Baka 1948-as születésével éppen középen áll.) A kapcsolatháló azonban ebben a tekintetben fölfelé is, lefelé is nyitott: az 1910-ben született Faludy Györgytől az 1970-ben született Domokos Johannáig.

A nemek aránya az irodalmi élet összetételét ismerők számára nem meglepő: 198 dedikálóból mindössze 25 nő, ez az arány még a 8%-ot sem éri el. (Esetükben életkor szerint inkább a Bakánál idősebbek dominálnak: pl. Szécsi Margit 1928-ban, Beney Zsuzsa 1930-ban, Pór Judit 1931-ben, Kiss Anna 1939-ben, Czilczer Olga 1940-ben, Ács Margit pedig 1941-ben született, de a két „legerősebb női kötés”, a költőtárs Balla Zsófia és a szlavista-társ Szőke Katalin már Baka legszűkebben értelmezhető generációjába tartoznak.)

Lakóhely szerint ugyanaz a kétcentrumúság figyelhető meg, mint a legtöbb, más városból Szegedre tanulni érkezett (aztán vagy itt ragadt, vagy innen „visszaszármazott”) személy esetében. Akárcsak Radnótinál, akinek már volt egy kialakult baráti köre Budapesten, amikor Szegedre jött, és itt ki kellett alakítania egy újat, hogy később, visszatérve a fővárosba, megmaradjon – ha módosulva is – mindkettő, Bakánál is jól megfigyelhető Szekszárd és Szeged kettőssége. Akik neki dedikáltak, leginkább e két városhoz köthetők (még akkor is, ha az egykori egyetemi társak már nem Szegeden élnek, mint pl. Géczy János Veszprémben, Szepesi Attila és Temesi Ferenc Budapesten, Füzi László és Pintér Lajos Kecskeméten stb.). A legbelső körbe például „csak” Nagy Gáspár kerülhetett kívülről, azaz sem Szegedről, sem Szekszárdról.

Az viszont mindenképp jellemző, hogy Baka Istvánnak – Ilia Mihály kapcsolathálózatának tagjaként – milyen határon túli magyar irodalmi kapcsolatai voltak. A neki dedikált könyvek tanúsága szerint a legtöbb személyi kapcsolat az *erdélyi magyar* írókhoz kötötte. A közel húsz fő között van (a belső körbe tartozó Markó Béla mellett) pl. Csiky László, Egyed Péter, Farkas Árpád, Gálfalvi György, Kányádi Sándor, Lászlóffy Aladár és a grafikus Plugor Sándor. A *volt Jugoszlávia* területéről kb. féltucatnyian (pl. Bozsik Péter, Danyi Magdolna, Jung Károly, P. Nagy István, Dési Ábel és Tolnai Ottó), a *Felvidék* Grendel Lajos személyében képviselteti magát, illetve a *nyugati és más emigrációban* élők (illetve onnan hazaköltöztek): Csatlós János, Faludy György, Határ Győző, Mózsai Ferenc stb. A külföldi szerzők – bolgárok, oroszok, grúzok és egyetlen román – saját hazájukban élnek.

Irodalmi tevékenységet illetően a költők, prózaírók és műfordítók mellett szép számmal vannak irodalomtörténészek (pl. Domokos Mátyás, Füzi László, Fried István, Görömbei András, Grezsa Ferenc, Lengyel András, Monok István, Olasz Sándor, Szörényi László, Vasy Géza), legtöbbjük persze szegedi, van filozófus (pl. Csejtej Dezső), szociográfus (Horváth Dezső) és helytörténész (leginkább szekszárdiak). *Iskolai végzettség* tekintetében elmondható, hogy a többség egyetemet végzett, mint Baka baráti köre, vagy később kollégái, amikor az egyetemen tartott órákat. A *beszélt nyelvek* viszonylatában – Baka nyelvi orientációját és műfordítói tevékenységét ismerve – természetesen az átlagosnál jóval nagyobb arányban vannak a szlavisták (tudósok és fordítók). A *politikai beállítottság* szempontjából elég markáns kép rajzolódik ki. Nyolc-tíz politikus, vagy később véglegesen, vagy csupán több-kevesebb időre azzá lett alkotó van Baka kapcsolatrendszerében, s névsoruk egy jól körülhatárolható politikai körön belül van: Bíró Zoltán, Csapody Miklós, Csengey Dénes, Csoóri Sándor, Lezsák Sándor, Szokolay Zoltán, Szörényi László, illetve

Konrád György és Markó Béla. Ez a névsor alátámasztja Baka későbbi, a rendszerváltás éveire visszatekintő megnyilatkozását: egy Darvasinak 1994-ben adott interjúban bevallotta, hogy ha indult volna a rendszerváltás utáni első képviselő-választáson, akkor „mondjuk... SZDSZ–MDF közös jelölt lettem volna”.⁴ Ez a magyarázata annak, hogy a politikusok, vagy azzá lett alkotótársak gyakorlatilag mindegyike az MDF, illetve – Konrád személyében – az SZDSZ alapító tagja volt. Ebből a szemszögből Baka irodalmi kapcsolathálója a politikai baloldal irányában zárt rendszert alkot; egyedüli kivétel Annus József, aki 1990-ben szocialista országgyűlési képviselő lett, ehhez viszont tudni érdemes, hogy a rendszerváltás utáni parlamentben főleg az SZDSZ- és az MDF-frakció tagjaiként kerültek be írók-költők, az MSZP tagjai között alig. Ugyanakkor egy 1995-ös beszélgetésben azt is kifejtette, miként is csalódott a rendszerváltás utáni politikában: „Ma már én is visszariadok attól, hogy kik képviselik a nemzeti gondolkodást. Pedig én nemzeti érzésűnek tartom magam, és még ma is nemzeti költőnek, mi nagyképűen hangzik, de hát így van. Valamikor valami ellen voltam. De most... viszont, amikor ez hivatalossá vált, az Antall-kormány idején, hát akkor ezzel leálltam. Látna a propagandisták hamis erőlködését, a szövirágokat és a hazugságokat.”⁵ Erre pedig nemcsak az utal, hogy az ironia, „ami egyébként a legelkeseredettebb dolog a világon”, éppen a rendszerváltás táján jelent meg költészetében „igazán”⁶, hanem az is, hogy Bakának ekkor több korábbi barátsága megszakad: ezt az ekkor politikussá lett társak által vagy nekik írott, és az addig sorjázó dedikációk éles cezúrával való megszakadása, elmaradása jelzi.

De a száraz adatok és felsorolások után illik pár konkrét példát is bemutatni. A dedikáció életrajzi forrás jellegét – azon túl, hogy explicite minden ajánlás az – jól mutatja: 1974–75-ben többen megszövegezték, hogy várják Baka első kötetének megjelenését, 1989-ben többen gratuláltak a József Attila-díjhoz, és sokan dedikációban mondtak köszönetet a nekik megküldött könyvért. Az, hogy 1981-ben, a költészet napján Ladányi Mihály ekképp dedikálta kötetét: „Baka Pistának / egy közös szekszárdi napra / emlékezve”, utal a közös szereplésre (egy alkalmi kapcsolatra tehát, Ladányi nem is dedikált többet), Móser Zoltán pedig Bakának a saját köteté keletkezéstörténetében betöltött szerepéről vall a *Tulipán és kereszt. Írások Kodály Zoltánról* című könyvének címlapján: „Baka Pistának, akinek közvetett segítségével ezen írások meg nem születhettek volna, küldöm / e füzetet szeretettel és köszönettel”. Van, hogy a dedikáló az ajánlásban mintegy jellemzi a dedikáció címzettjét, jelen esetben tehát Bakát. Többen „szövetséges”-nek, „harcostárs”-nak titulálták, Lakatos István azonban „E. T. A. Hoffmann sze- / gedi ükunokájának” ajánlotta könyvét, Baka „vám-pírjai szíves viszon- / zásául”, Temesi Ferenc „Szeged- / ben bújdósó szekszárdinak” nevezte őt a *Por* első kötetében, Darvasi László pedig egyszer azt rögzítette, hogy „Baka Pista” „egyrészt nem tükörnek használja / a céde lemezkéket, másrészt ne egyék / nyugtatót, valamint jusson el / Mexikó Citybe is”, máskor pedig azt írta a dedikáció keltezésének idejéről: „egy olyan napon, amit / Pista szeret, mert szürke és zuhog is, / viszont én mégiscsak azt mondom, / kicsivel lehetne / több a fény”. Tóth Bálint egyik ajánlása egyszerre tartalmaz életrajzi adatot és jellemzést: „Baka Istvánnak, akivel együtt jár- / tuk meg a kaukázusi grúz hadiutat, / s akinek bajtársiasságában és barátság- / gában bízva a magyar hadiutat is / megjárnám”, Zalán Tibor pedig szinte kettejük egész kapcsolattörténetét belesúríti a pár „alkalmi” sorba: „Tündének, Áginak, / Tamásnak / és jó Baka Pistának / megöregedve és sok / jobbító feddést megértve / baráti öleléssel /

4 Darvasi László: *Interjú Bakó Andrással*. Beszélő, 1994. dec. 15. Újrak.: In: Baka István: *Publicisztikák, beszélgetések*. Szerk.: Bombitz Attila. Szeged, 2006. 316–323.

5 Benyik György: *Most, hogy az Istentől beszélünk*. Forrás, 1996. máj. Újrak.: In: *Publicisztikák, beszélgetések*, 324–339.

6 Zalán Tibor: „Nem tettem le a tollat...” [1994]. Tiszatáj, 1997. szept. Újrak.: In: *Publicisztikák, beszélgetések*, 302–315.

hívük / Zalán / Szegeden, 1994. június". Az utolsó keltezett dedikációt Lászlóffy Aladár írta *Symphonia antiqua* című könyvébe: „Baka Pistának, akit az élő / magyar költészetben a / legtöbbször tartok, baráti / szeretettel / 1995. IX. 6 / Lászlóffy Ali”.

Az irodalmi kapcsolathálózat rajza azonban így még részleges, hiszen a neki szóló dedikációk elemzésével csak a Baka irányába mutató kapcsolatokat mutatja meg. Ezért megkezdődött a Baka által írt ajánlások összegyűjtése is, hogy a fentebb vázolt, az „író társadalmi beágyazottságáról és elfogadottságáról” árulkodó sorozat mellett a másik, „az író preferenciájáról” tanúskodó gyűjtemény is pontosítsa a képet.⁷ Ez a másik sorozat egyre gyarapszik, mindazonáltal tudható, hogy százszázalékosan teljes sosem lesz. De törekedni kell rá.

⁷ Egy részlete a *Látó* júniusi számában.